

Jednou z námitek, kterou dělají rády útlocitné povahy vůči marxismu, je, že je materialistický. Materialismus je věc již překonaná, ani přírodní vědy dnes již za ním nestojí, namítají, materialismus škrtá nejkrásnější výsledky lidské kultury, ubíjí svou mechanicitou lidskou vůli, snižuje lidské city. Je proto nutno si zodpovědět dvě otázky. Za prvé, zda socialismus, kromě toho, že je vyznáním politickým, hospodářským atd., má být i světovým názorem, tj. má pronikat celým životem svých příslušníků a určovat jejich souzení a jednání ve všech životních okolnostech. Za druhé, zda jediným světovým názorem, který může účinně podporovat proletariát v jeho boji, je právě historický materialismus, tj. zda i v tomto případě má Marx ještě pravdu.

První otázku je nutno ihned zodpovědět kladně. Socialistu nemá být socialistou jen když jde k volební urně. Má mít svůj vlastní poměr k lidem i událostem, má mít svůj vlastní socialistický vztah k státu, rodině, ženě, dítěti, k vědě i umění, náboženství, zábavě, k otázkám národnostním i mravním. V době, kdy směry ostatní s usilovně namáhají formovat si svou ideologii (např. fašismus), je tím povážlivější, že socialisté ponechávají tyto problémy stranou, nevidouce jejich souvislost s politickými zápasy. V praxi se jeví důsledek této lhostejnosti tím, že v socialistických žurnálech lze poznat, že jsou socialisté jen z politického úvodníku, další hlídky, literární, ženská, různé dětské koutky, jeví již ideologii tak měšťáckou, že by nikdo nic nepozoroval, kdyby byly vloženy do „Politicky“. Mluví-li socialista o rodině, mluví jako měšťák, mluví-li o národnostních věcech, mluví jako vlastenci od Fleků, ve většině otázek má naprostý chaos a ani mu nenapadne, že by se měl poněkud lišit od svého okolí, že by měl mít své, socialistické stanovisko. Politické nebezpečí této nejasnosti vězí v tom, že se stírají rozdíly mezi stranami a usnadňuje se přechod, socialista se stane fašistou a vidí změnu jen v osobách, národnostně nadšené horování slyšel totiž dříve v socialistické straně také, trochu toho rozředeného socialismu mu fašisté také dají, a tak se vlastně nic nezměnilo. Vplouvá se do maloměšťáckého myšlení, nastává názorové odcizení, které se pak lehce změní i v odcizení politické.

Ale proč právě historický materialismus? - Proč ne socialismus náboženský, etický, proč ne všechny ty vznešené ideologie, které tak pěkně znějí a dávají řečníkům možnost skvělých rétorických obrátů a které činí socialismus vhodnějším k diskusím v salonech a k četbě pro mládež? Proč podávat socialismus v podobě tak brutální, když je možno jej udělat libivým a podávat jej ve formě všem stravitelné? V čem vězí nebezpečí idealismu, eticismu, náboženskosti, humanismu? - Dělnické hnutí se právem varuje všech těchto směrů. Zdůrazňujeme-li, jak to činí historický materialismus, hospodářské podmínky historického dění, vynikne nám přeměna struktury společenské v době průmyslového kapitalismu, vynikne význam a moc dělnické třídy, vynikne třídní základ kultury. Naopak každé jiné hledisko zatlačuje a snižuje význam dělnické třídy. Názor, že idea, myšlenka, do jisté míry neodvislá od hmotných podmínek, je hybnou pákou vývoje, nese vždy s sebou zastřené přesvědčení, že nositelé této myšlenky, kteří se automaticky ztotožňují s vyššími třídami společenskými, mají nárok na privilegované postavení, majíce roli tvůrců a vůdců, mají nárok na hmotné výhody, a jejich historické poslání opravňuje společenskou propast mezi nimi a těmi, kdo se zabývají pouhou nízkou hmotou. Činíme-li kulturní nebo duchovní hodnoty cílem lidského snažení, může tento cíl vždy ospravedlňovat oběti jemu přinášené, může ospravedlnit celé davy otroků,

nutných, aby vznikla majestátnost pyramid, všechnu bídu, která je pozadím všech uměleckých klenotů, shromážděných na dvorech evropských panovníků různých dob a národů. Dělnické snahy se potírají odporem proti nivelizaci, která prý hrozí zánikem kultury, a pracovník rukou jest uhranován zázraky, které tvoří pracovníci ducha, aby mu bylo vsugerováno mínění, že lepší společenské postavení jest odměnou za cennější práci. Ideologie fašistické Itálie dobře ukazuje, jaké služby prokazuje tomuto protidemokratickému režimu lesk idealistických důkazů. Fašističtí teoretikové ve všech kulturních oborech dokazují, že na rozdíl od materialistického a hedonistického pojetí státu u liberálů a socialistů fašistické pojetí státu je vznešenější, stát nemá za úkol zaručit jednotlivcům nebo kolektivním skupinám maximum blahobytu, jeho úkoly jsou vyšší, je strážcem kulturních hodnot, vytvořených duchem národa, má vznešené poslání podporovat život národní v jeho vrcholných projevech, být reprezentantem nesobeckých zájmů třídních, ale i posvátných zájmů národa, který v sobě zahrnuje všechny generace minulé, přítomné i budoucí. Co z toho plyne? Fašistická teorie tímto idealistickým pojetím odůvodňuje všechno. Posvěcuje jim především válku, neboť válka v tomto pojetí není zlem, ale vznešeným obětováním generace přítomné ve prospěch generace budoucí, válka je vrcholným projevem národního ducha, neboť dává příležitost k uplatnění národních ctností, heroismu, obětavosti, nadšení. Odůvodňuje každou protisociální politiku, neboť bylo omylem demokracie, že individuum má právo předem ukojiti své zájmy a potřeby, a ne předem poslouchati a obětovati se pro zájmy státu. Je zájmem státu, aby široké masy žily skromně, tak skromně, že si to u nás nedovedeme ani představit, aby měli spoustu dětí, i když jim nemají dát co jíst, a aby netoužily po vyšší životní úrovni. - Odůvodňuje nárok kapitalisty na největší podíl na zisku, neboť je směšné přit se o to, jakým způsobem vzniká nadhodnota. Pro idealismus jedině tvůrčím ve světě je idea, ta je tvůrcem všech hodnot, tedy i hospodářské nadhodnoty, a tuto ideu nemá mechanicky pracující dělník, nýbrž podnikatel a kapitalista. Konečně idealismem odůvodnit i právo na imperialismus a kolonizaci, neboť ten, kdo přináší méně kulturním národům dobro kultury, přináší jim také nesmírné hodnoty, že je proti tomu maličkost „jestli se při tom mimochodem těch krajů zmocní a má-li z toho hmotný zisk. Idealismus všem svým stoupencům, i těm, kteří to myslí se socialismem dobře, ponechává otevřená zadní dvířka k úniku. Jakmile nestojíme na půdě třídního boje, zájmy státu, národa, kultury, abstraktu dobra a vyššího lidství stojí tu proti živelné síle davů, deroucích se ze společenského podzemí na povrch.

Ale historický materialismus nemá úkol jen potírati tento zrazující idealismus. Je tu potřeba boje i na druhé straně fronty, tj. proti vědeckému objektivismu, který chce učinit vědu jedinou autoritou a ukazovat na její naprostou neodvislost. Také tady historický materialismus ukazuje na podmíněnost vědecké práce hospodářskými a společenskými poměry, ukazuje na třídnost vědy. Význam boje na této frontě vynikne, uvědomíme-li si, jak často se bojuje proti požadavkům dělnictva poukazem na hospodářské zákony, které prý nedovolují zlepšení jejího hmotného postavení, jak je usurpovaná autorita koupených proroků vědy stává nejmocnější zbraní v boji proti dělnickému hnutí a jak konejší svědomí těch, kteří pro svou osobu by byli rádi socialisty, ale z vědeckých důvodů nemohou být.

Je však nutno se také zmínit o nejčastějších námitkách proti historickému materialismu. Namítá se, že vede k mechanismu a fatalismu a tím oslabuje sílu dělnického hnutí, neboť nutí věřit, že hospodářský vývoj sám o sobě vede ke konečnému zhroucení kapitalismu. Již Engels vyvracel tento fatalistický výklad a zvláště důrazně jej vyvracejí teoretikové sovětského Ruska. Činíme-li vývoj závislým od hospodářských zákonů, neznamená to, že jsme vzhledem k vývoji odsouzeni k zcela pasivní roli, nýbrž znamená to pouze, že náš zásah do vývoje bude mít úspěch tehdy, bude-li konán s uvědoměním a použitím těchto zákonů. Spád vodní se řídí týmiž zákony, řítí-li se zcela volně v přírodním vodopádu, nebo využít člověkem v jezu nebo konečně

v mohutných vodních přehradách. Poznání zákonů tu nevede k fatalismu, nýbrž k usnadnění zásahu do dění.

Jinou obvyklou námitkou je, že hospodářské pojetí dějství ohrožuje mravnost. Ani to není pravda. Pochopení ekonomických podmínek mravnosti vede jen k reálnějšímu řešení mravních problémů. Prostituce se neřeší mravním kázáním, ale měněním ekonomických podmínek, které ji způsobují, nenaříká se na zpusťlost mládeže, ale odstraňují se hospodářské a společenské poměry, v kterých se k ní musí nutně dojít apod.

Ostatně, ukáží-li se slabiny historického materialismu, není to vinou základního pojetí, jako spíše toho, že na tomto poli Marxova odkazu bylo méně pracováno než na ostatních, že se neviděla jeho důležitost a že byl tak jeho vývoj zastaven a nepřizpůsoben nově vznikajícím problémům.